

УДК 378.147.33: 78

Микола Колос

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВОКАЛЬНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті визначається актуальність проблеми професійного вокального навчання майбутнього вчителя музики, розкривається суть початкового координаційно-тренувального етапу та технологія його впровадження у практику роботи зі студентами.

Ключові слова: професійне навчання, вчитель музики, вокальна культура, голос, співацький тон, вокальна підготовка.

В статтє определяется актуальность проблемы профессионального вокального обучения будущего учителя музыки, раскрывается сущность начального координационно-тренировочного этапа и технология его внедрения в практику работы со студентами.

Ключевые слова: профессиональное обучение, учитель музыки, вокальная культура, голос, вокальный тон, вокальная подготовка.

In the article the actuality of problem of the vocational vocal training of future music master

is determined, essence of initial coordinating-training stage and technology of his introduction in practice of work with students opens up.

Key words: *vocational training, music master, vocal culture, voice, vocal tone of singer, vocal preparation.*

Постановка проблеми. Зміст вокально-методичної підготовки майбутнього вчителя музики спрямований на формування знань про закономірності та технологію професійного співацького голосоутворення. Майбутній вчитель музики повинен володіти певною вокальною культурою, що базується на академічній манері виконання. Ці вимоги передбачають наявність у студентів початкових голосових даних, що мають природній співацький тон академічного характеру.

У сучасній науковій літературі широко акцентується увага на формулюванні вимог спеціалістів до голосу вчителя музики та його професійної вокальної підготовки. «У завдання вчителя музики входить не просто гарно співати, – стверджує І.А.Крюкова – але співати так гарно, щоб його голос подобався дітям [3]». Це передбачає оволодіння вчителем технікою управління власним голосом, натренованість і витривалість особистісного голосового апарату.

З практики відомо, що голосові навантаження вчителя музики значно перевищують середні голосові можливості вчителя з будь-якого іншого предмету у школі. Тому він повинен професійно користуватися своїм голосом.

Під «професійним володінням голосом» слід розуміти те рухливе, вільне переключення голосового апарату вчителя, котре виникає у нього на уроці музики. Наприклад, невимушений перехід зі співацької мови на розмовну, із співу виконавського на спів «педагогічний» – показ, копіювання, фальцетне звучання, динамічне перебільшення тощо. Без уміння вільного і природного користування власним голосом, яким не тільки пояснюється навчальний матеріал учням, але й яскраво та образно демонструються вокальні твори, не може бути високопрофесійного викладача музики у загальноосвітній школі. На уроці музики навіть грамотно виконаний акомпанемент не може підмінити незадовільне звучання голосу вчителя, завуалювати його нечисту інтонацію, погане голосоведення, дикцію тощо.

Слід зазначити, що розглядаючи професійну підготовку вчителя музики, від загальних системних й соціологічних аспектів вивчення цієї проблеми та закінчуючи аналізом окремих її елементів, спеціалісти висловлюють стурбованість існуючим на сьогоднішній день станом наявних вихідних голосових даних вчителів музики й рівнем їхньої вокальної підготовки загалом, а також перспективами й наслідками цього стану для музичної і загальної культури нації в цілому.

«Студенти музичних відділень на 90% починають навчатися сольному співу лише у стінах навчального закладу, не маючи уяви про професійне вокальне звучання [4, с. 61]». Тому навчання правильному, професійному співу цих студентів, що не мають природних вокальних даних, пов'язане з великими труднощами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вимоги до вокальної підготовки і голосу вчителя музики загальноосвітньої школи багато в чому співпадають з вимогами до підготовки студентів виконавської вокальної спеціальності (А.Генуїш, А.Датський, А.Менабені, Л.Пашкіна, М.Сергієвський, І.Ценітіс). Основи голосоутворення і методика навчання співу розглядається у більшості наукових досліджень з позицій професійного вокального виховання (Д.Аспелунд, Ф.Вітт, П.Голубєв, Ф.Заседателєв, П.Органов, І.Прянішніков, Н.Шильнікова, С.Юдін, Р.Юссон, А.Яковлєва, Л.Ярославцева та ін.).

Положення теорії голосоутворення, які розкривають сутність режимів роботи гортані досліджують Ю.Василенко, М.Грачова, Л.Дмитрієв, К.Злобін, А.Митринович-Моджеєвська, В.Морозов, Г.Стулова, Ю.Фролов, В.Чаплін, В.Юшманов. Питання теоретичних основ постановки голосу у вокальній педагогіці є предметом вивчення Н.Андгуладзе, В.Багадурова, І.Назаренка.

Методичні рекомендації вокаліста спираються переважно на специфічні «вокально-

тілесні відчуття» (Р.Юссон) та емоційно-образні уявлення енергетичного характеру (В.Юшманов), що пов'язані з аеродинамічними, резонансними і вібраційними процесами (В.Морозов), які виникають в організмі співака тільки при певному, досить високому рівні енергетичних затрат, як правило, не усвідомлюваних обдарованими у вокальному відношенні співаками. Рекомендації, котрі містяться в цих роботах, при всій їх різноманітності й обґрунтованості не завжди можуть бути застосовані до вокального навчання осіб, що не мають природного співацького тону.

Проблеми професійної вокальної підготовки майбутніх вчителів музики багато в чому співпадають з проблемами вокально-хорової роботи з дітьми. У ряді публікацій, досліджуючи ці питання, науковці (З.Аніксова, Л.Венгрус, А.Датський, С.Комяков, Х.Крауліс, А.Лукішко, А.Менабені, Т.Овчиннікова, Д.Огороднов, Л.Пашкіна, Л.Савченкова, Г.Стулова, Г.Урбанович та ін.) вказують на тривалість й складність формування співацького голосоутворення.

Аналіз стану вокального навчання студентів у вищих педагогічних закладах освіти дозволяє виявити актуальні проблеми, які потребують вирішення. Серед них: недостатня готовність студентів до вокальної педагогічної творчості у зв'язку з відсутністю у багатьох з них співацького тону; відсутність теоретичного обґрунтування технологій співацького голосоутворення й естетики співу у навчальному процесі підготовки майбутніх вчителів музики; відсутність методики запровадження початкового координаційно-тренувального етапу розвитку співацького голосу і вокальних навичок у студентів, котрі не мають довузівської вокальної підготовки.

Метою написання статті було визначити сутність проблеми професійного вокального навчання, розкрити зміст початкового координаційно-тренувального етапу вокальної підготовки майбутніх вчителів музики та технології його впровадження у практику роботи зі студентами.

Виклад основного матеріалу. Вимоги професійної культури вокального виконавства потребують розкриття перед студентами академічного вокального мистецтва. Становлення культури вокального виконавства пов'язане з необхідністю усвідомлення студентами співвідношення стаціонарних і перехідних процесів роботи дихання, гортані та ротоглоткового рупору у співі. Тому вокальне навчання студентів повинно вестися за двома напрямками: засвоєння техніки голосоутворення і формування естетики академічного співу.

Слід зазначити, що причиною слабкості голосових даних деяких студентів є нерозвиненість у них м'язового апарату гортані та дихання, які в перспективі не дозволяють безболісно витримувати професійне мовне і співацьке голосове навантаження. Вирішення координаційних і тренувальних завдань початкового етапу навчання є фактором, котрий зберігає голосове здоров'я вчителя музики.

У голосовому апараті людини, котра має співацький тон, відсутня певна органічна властивість, котра чимось відрізняє її голосовий апарат від будь-якої іншої здорової людини, що не має співацького тону. Не існує певних принципових заборон і обмежень формування нової функціональної системи, нової координації дій органів, які утворюють голосовий апарат, та спеціальної координації, котра видає новий результат – співацький тон.

Важливим компонентом навчального процесу є самостійна позааудиторна робота студента, яка розглядається рідко у вокальній педагогіці (П.Голубев, А.Менабені). Це пояснюється складністю самоконтролю вокаліста (А.Кисельов, В.Морозов), відсутністю у теорії уявлень про можливості алгоритмізації вокального навчання. Студенту, який зустрічається з викладачем один раз на тиждень, необхідно виробити алгоритм самостійної діяльності, оскільки його нерозвинутий голосовий апарат вимагає постійного тренінгу.

Як початковий етап роботи, на якому формується принципово нова співацька координація, «координаційно-тренувальний етап» спрямований на вироблення нових умінь, що перетворюються за допомогою систематичного тренування у співацькі навички, опановується технологія голосоутворення та технологія естетики співу.

Зміст поняття «технологія естетики академічного співу» включає суму показників (ознак), які характеризують академічний спів через співвідношення стаціонарних і перехідних процесів роботи дихання, гортані, ротоглоткового рупору у порівнянні з побутовою

повсякденною мовою.

Вокальне навчання майбутніх вчителів музики пов'язане з вокальною педагогікою. Якщо демонстрування того чи іншого зразка або прийому педагогом-вокалістом у більшості випадків для студента є співом академічного виконання і тільки під час уроку воно набирає педагогічного характеру, то спів для майбутнього вчителя музики у переважній більшості випадків повинен мати педагогічне призначення.

Як правило, у вокально-педагогічній практиці у більшості випадків викладач і студент мають голоси одного типу. Навіть під час навчання співака (чоловіка) у викладача жінки і навпаки, співачки у викладача чоловіка є загальноприйнятій у вокальній практиці художньо повноцінний показ тієї чи іншої вправи педагогом без врахування статі і типу голосу учня. Викладач у будь-якому випадку використовує свою звичну технологію голосоутворення, а учень, спираючись на власні слухові враження та певну техніку, вже сам повинен перенести запропонований прийом чи потрібний тембр на власний голос із врахуванням своїх особливостей.

Працюючи у школі, вчитель музики, за винятком власного виконання творів для слухання дітьми, зобов'язаний у своєму голосовому показі при вокально-хоровій роботі враховувати особливості дитячого голосу і дитячого сприйняття. Тому вимоги до голосової технології вчителя музики у співі і мові набувають особливого значення при проєкції проблеми на майбутнє, оскільки від тих, хто демонструє дітям найперші уявлення про живий спів залежить формування їхньої вокально-музичної і слухацької культури.

Розвиток голосу знаходиться у тісній залежності від того, який «слуховий еталон» закладений у людини з дитинства. Цей слуховий еталон на основі інстинктивної наслідувальної здібності, котра притаманна людині, спрямовує формування її мови й співу. Саме слух дитини, як зазначено у праці Л. Б. Дмитрієва «Основи вокальної методики», можна назвати тим орієнтиром, до якого вона додає свої власні звуки і не задовольняється ними до тих пір, доки еталон і озвучене нею не стануть тотожними [2, с. 34].

Проблема «слухової мірки» чи еталону розмовного і співацького голосу із розповсюдженням технічних засобів інформації ще більше загострюється. За останні роки у засобах масової інформації зник цех дикторів-професіоналів з обробленими голосами та високою мовною технікою. Їх замінили журналісти-коментатори радіо і телеведучі з голосами та мовою не тільки далекою від еталону, але й від звичайної норми здоров'я. Так, сучасна музична популярна культура пропонує молоді голоси епатуючого тембру. Тому нині у завдання викладача музики входить не тільки навчати і виховувати підростаюче покоління на зразках красивої змістовної музики, але й протистояти негативним з фізіологічної і естетичної точок зору слуховим уявленнями, котрі активно формуються сучасною комерційною культурою.

В. Багадуров зауважує: «В процесі навчання співу у дитини виникає нове уявлення про характер того звуку, який вона повинна відтворити на основі отриманих нею сприйнять (наприклад, показ вчителя, прослуховування музики). До засвоєння мелодичної послідовності звуків пізніше приєднується і сприйняття тембру... Формування попереднього уявлення про звук, який потрібно заспівати, вважається необхідною умовою для його точного відтворення у потрібному тембрі [1, с. 68]». Тому вчитель музики загальноосвітньої школи повинен професійно володіти власним голосом. На уроці музики учень має наслідувати не тембр голосу вчителя, а його манеру голосоутворення в цілому.

Якщо зважити на те, що навчання і самоосвіта розпочинається із зацікавленості та наслідування, то «причина недостатності діяльнісного аспекту уроків музики полягає в тому, що дітям на них немає чим захоплюватися і нікого наслідувати. Тобто яскраво простежується недостатня виконавська підготовка вчителя, і, перш за все – співацька. Саме вона представляє собою цілісне суттєве доповнення до моделі спеціаліста - вчителя музики, який повинен мати власний високорозвинений співацький голос, володіти якісним співацьким виконавством, знати і вміти пояснити вокально-методичну технологію [6, с.39]».

Різниця виконавського співу професіоналів-вокалістів і вчителя музики обумовлюється цільовою установкою вокального навчання майбутніх вчителів музики, де увага звертається не

стільки на якість звуку, що суттєво залежить від природних даних, скільки на якість технології його утворення, яку можна постійно вдосконалювати.

Психологічна ситуація демонстраційного співу, показу дітям голосом того, як потрібно співати тон, вправу, фразу, пісню створює установку підвищеної відповідальності вчителя за якість технології голосоутворення, котра може бути засвоєна дітьми несвідомо через ідеомоторику, чи свідомо внаслідок копіювання.

Аналізуючи наявний стан вокальних даних студентів, вчені підкреслюють протиріччя між вимогами професії до співацьких можливостей майбутнього спеціаліста і наявними голосовими даними студентів. Вимоги до голосу і співу майбутнього вчителя музики набувають нового змісту. На основі установки відповідної координації та підвищення тренуваності голосового апарату студент свідомо і впевнено повинен досягати тону, наближеного до співацького академічного; вміти користуватися режимами роботи гортані (регістрами) для безболісного виконання необхідних звуковисотних завдань, зокрема не притаманних кожному конкретному голосу; вільно володіти слуховими уявленнями і теоретичною інформацією про вікові градації, зміни й статеві диморфізми механізмів голосоутворення. Майбутній педагог повинен сформулювати вміння зберігати фізіологічно цілеспрямовану співацьку установку голосового апарату та захисні механізми співацького голосоутворення при переключенні на мову, володіти співацькою координацією голосового апарату при співі під власний акомпанемент на музичному інструменті.

У такому варіанті вокальні вміння студента спрямовані не на акустичний результат співацького голосу, а на його координаційну рухову сферу. Рівень володіння голосом визначається не красою та силою тону, що порівнюється (свідомо чи ні) з тоном професійних вокалістів, а фізіологічною цілеспрямованістю процесів, котрі відбуваються у голосовому апараті співака, схожістю їх з відповідними процесами у вокалістів. Робота над розвитком голосу і навчання співу з метою задоволення цих вимог проводиться не на музично-виконавському рівні, а на технологічному, операційному.

У процесі навчання, а потім і у своїй трудовій діяльності, вчитель музики часто зустрічається з цілою низкою специфічних ситуацій. Серед них: навчання співу і співацьке навантаження у період формування голосового апарату; складність вірної діагностики типу голосу та його несформованості як співацького; невідповідність кількості співу під контролем викладача (1 година в тиждень) і самостійного співу в хоровому класі та під час читання хорових партитур; труднощі у застосуванні традиційних прийомів вокальної педагогіки із-за відсутності в учнів сформованих механізмів та енергетики співацького голосоутворення, відчуттів і заснованих на них емоційно-образних уявлень; необхідність у хормейстерській роботі, не маючи повноцінного співацького голосу демонструвати вокальні прийоми як процес; необхідність вокального показу в непритаманній для даного типу голосу теситурі і діапазоні; володіння механізмами імітації голосоутворення іншої статі та дитячого голосоутворення; перехід від мови до співу і навпаки; спів та мова на фоні шумових перешкод; щоденність і тривалість не регламентованого голосового навантаження.

Таким чином, тип моделі спеціаліста в аспекті співацького голосоутворення, особливості голосових даних студентів і врахування специфічних ситуацій навчання співу та професійної голосової діяльності, вимагає необхідності особливого підходу до вокального навчання майбутніх вчителів музики.

Вокальне навчання майбутніх вчителів музики повинно спрямовуватися переважно на оволодіння методами розвитку і охорони голосу. Сьогодні вчитель музики повинен бути свого роду «державним інспектором» з охорони дитячих голосів, оскільки знання основ профілактики і гігієни власного голосу, особистісний приклад майбутнього вчителя послужать найкращою гарантією охорони та захисту ніжних голосів школярів [5, с. 38].

Необхідно домогтися свідомого контролю мускулатури студента, апелювати до його власних вокально-тілесних відчуттів, а не нав'язувати йому відчуття власного виконавського досвіду викладача. Слід впровадити у навчальний процес вокальної підготовки майбутніх вчителів музики координаційно-тренувальний етап, на якому відбувається перехід голосової

функції студента із мовної у співацьку (період формування нової рухової навички, нового динамічного стереотипу, нової функціональної системи).

Координаційно-тренувальний етап необхідний для студентів, котрі від природи не мають співацького голосу, але вбачають свій голос як основний інструмент професійної оснащеності. Робота на координаційно-тренувальному етапі розвитку власного голосу буде сприяти формуванню мотивації вокального навчання студентів та озброїть їх методами власної самостійної роботи і професійної роботи з учнями.

Висновки. Вокальна підготовка студента музично-педагогічного факультету вищого навчального закладу виступає основним інструментом професійної компетентності майбутнього вчителя музики.

Професійна вокальна підготовка майбутніх учителів музики повинна розпочинатися з етапу вокального навчання, котрий включає технологію співацького голосоутворення і технологію естетики академічного співу.

У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики потрібно використовувати прийоми і вправи, котрі здійснюють через голосові функції перехід від мовного до вокального голосоутворення, застосовувати в навчально-виховному процесі алгоритму самостійної роботи студентів з розвитку голосу і засвоєння технології естетики академічного співу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бекбулатов Г.Т. До лікування дисфонії і деяких доброякісних новоутворень голосових складок мовною та вокальною постановкою голосу: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук / Г.Т.Бекбулатов – М., 1999. – 22 с.
- Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики / Леонид Борисович Дмитриев. – М. : Музыка, 2008. – 675 с.
- Крюкова І.А. Формування навичок виконання пісень під власний акомпанемент у концертмейстерському класі / І.А. Крюкова // Питання теорії і практики підготовки вчителя музики загальноосвітньої школи. – М. : МГПШ ім. К.Д.Ушинського, 1999. – С. 83-86.
- Левандо П.П. Проблеми хороведення / Левандо П.П. – Л. : Музыка, 1994. – 282 с.
- Огороднов Д.Є. Музично-співацьке виховання дітей в загальноосвітній школі / Огороднов Д.Є. – Л. : Музыка, 2002. – 152 с.
- Якошок В.Л. Розвиток інтересу до професії вчитель музики / В.Л. Якошок. – Мінськ : Вища школа. – 2006. – 113 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Колос Микола Григорович – доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 19.02.2013 р.